

Η «ΠΥΡΑΜΙΔΑ» ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΚΑΜΠΙΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ

Η επίλυση ενός προβλήματος

Σπύρος Ν. Παπάς
Ερευνητής-Συγγραφέας

Λίγο έξω από τη Νέα Επίδαυρο της Αργολίδας, σε μια περιοχή που ονομάζεται Καμπία, κοντά στον εξωτερικό δρόμο που οδηγεί δυτικά προς το Ναύπλιο και ανατολικά καταλήγει στην εθνική οδό Αθηνών-Επίδαυρου, βρίσκεται ένα μεγαλιθικό κτίσμα, το οποίο ο συγγραφέας Χρήστος Δ. Λάζος, περιέλαβε στο βιβλίο του *Πυραμίδες στην Ελλάδα*¹ ως πυραμιδική κατασκευή (εικ. 1α-β).

Κατά καιρούς, η αναφορά του συγκεκριμένου βιβλίου στο παραπάνω κτίσμα ως μίας από τις αρκετές πυραμιδικές κατασκευές του ελληνικού χώρου οδήγησε, όπως ήταν αναμενόμενο, στην αναπαραγωγή της πληροφορίας αυτής από σχετικά δημοσιεύματα που πραγματοποιούνται το επίμαχο θέμα. Ο λόγος ήταν ότι το κτίσμα αυτό (διαστάσεων περίπου 8,87 x 8,40 μ., ή 7,78 μ. όσον αφορά τη βόρεια πλευρά του, καθώς οι μετρήσεις σε συνεργασία με τον αρχιτέκτονα-αρχαιολόγο Αντώνη Μακαρίου έγιναν κατ' ομολογία του συγγραφέα εντελώς πρόχειρα²) βρέθηκε εφικτικά στη δημοσιότητα, στερούμενο πάσης επιστημονικής τεκμηρίωσης, με αποτέλεσμα η πιο πάνω αναφορά να αποτελεί ουσιαστικά τη μοναδική βιβλιογραφική πηγή για οποιοδήποτε άλλο συναφές κείμενο³.

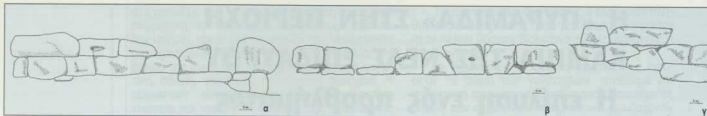
Το πρωταρχικό ζητούμενο βέβαια στην υπόθεση ήταν να διαπιστωθεί με μια περισσότερη κριτική θεώρηση εάν και κατά πόσο το κτίσμα αυτό στα Καμπία (και όχι στην Καμπία, όπως αναφέρεται στο βιβλίο) αποτελούσε όντως πυραμιδική κατασκευή ή όχι. Κατά τον Χ. Δ. Λάζο, το κτίσμα παρουσιάζει εμφανέστατη κλίση κυρίως στη ΝΑ. γωνιά⁴, γεγονός το οποίο άλλωστε φαίνεται να παραδέχεται και ο αρχαιολόγος της Δ. Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Ναυπλίου Χρήστος Ι. Πιτερός, αναφέροντας χαρακτηριστικά στο *Αρχαιολογικό Δελτίο*⁵ για το κτίσμα αυτό ότι: «Είναι αξιοσημείωτη η εξωτερική επικλινή (πυραμιδοειδής) κατασκευή των δύο κατώτερων σωζόμενων δόμων, που θυμίζει ανάλογη κατασκευή με τις πυραμίδες της Αργολίδας». Στο σημείο αυτό αναφέρεται στην ομοιότητα με τις σημαντικότερες περιπτώσεις του Ελληνικού και του Λυγουριού, για την πυραμιδική κανονικότητα και χρήση των οποίων ο ίδιος αρχαιολόγος είχε εκφράσει σε επίσημη ανακοίνωση την αντίρρηση του – θέτοντας τη λέξη «πυραμίδες» εντός εισαγωγικών. Συγκεκριμένα, συνέδεσε την κατασκευή τους με «anáλογες περιπτώσεις τειχών και πύργων του 4ου π.Χ. αι., με επικλινείς εξωτερικές πλευρές, οι

οποίες σημειωτέον είναι σπάνιες στην αρχαία κυρτωματική τέχνη» χρησιμοποιώντας ως παραδείγματα «το τείχος της Χαϊρώνειας, του Ξελινούτα, τον ορθογώνιο πύργο της ακροπόλεως του Σαμικού», για να συμπεριλάβει τελικά σε αυτές και το υπό εξέταση κτίσμα στα Καμπία: «Ανάλογη κατασκευή [με επικλινείς εξωτερικές πλευρές] έχει επισημανθεί και σε ορθογώνιο πύργο (4ου π.Χ. αι.) στην περιοχή Νέας Επίδαυρου»⁶.

Όμως παρά τις παραπάνω τοποθετήσεις περί πυραμιδικής κατασκευής και επικλινών εξωτερικών πλευρών (τουλάχιστον μέχρι το επίπεδο «των δύο κατώτερων σωζόμενων δόμων»), εάν προχωρήσουμε σε μια πρώτη ανίχνευση των δεδομένων, παρατηρούμε στις τρεις σωζόμενες πλευρές του

1α. Σχέδιο κάτοψης του κτιρίου.
β. Η πρόσοψη του κτιρίου.

2α-γ. Σχέδιο νοσοδομικής, βορειοανατολικής και βορειοδυτικής πλευράς αντίστοιχα.

κτίσματος (εικ. 2α-γ)? την κάθετη διάταξη στους λίθους των υφιστάμενων δόμων (βέτονας έτσι εξαρχής υπό αμφισβήτηση οποιαδήποτε κρίση περί πυραμιδικής κατασκευής). Τούτο είχε ήδη επισημάνει έμμεσα σε άρθρο του στο παρελθόν ο αρχαιολόγος δρ Ιωάννης Α. Πικουλας⁹, αναφέροντας κατηγορηματικά για την πληθώρα των κατ'εμφημισμό πυραμιδικών περιπτώσεων της Ελλάδος τα εξής: «Υπάρχουν (...) πέντε μνημεία αυτού του είδους στην Πελοπόννησο. Οποιο άλλο μνημείο ή κατασκευή στην Πελοπόννησο, ή και στον υπόλοιπο ελλαδικό χώρο, έχει παρουσιασθεί ως "πυραμίδα", είναι γνωστό και τεκμηριώνεται εύκολα από τους ειδικούς ότι δεν μπορεί να συμπεριληφθεί στην συγκεκριμένη ομάδα»⁹. Στη συνέχεια, επιβεβαιώνοντας τα γραφόμενά του, έφερε δύο παραδείγματα υποβιβασμένων πυραμιδικών κτισμάτων (την πυραμίδα στη Σικυώνα, και την πυραμίδα της Καμπίας [sic] στη Νέα Επίδαυρο) από το βιβλίο του Χ. Λαζού¹⁰, για τα οποία διευκρίνισε ότι: «Η "ύπαρη" της πρώτης οφείλεται σε παρανόηση του Άγγλου περιηγητή και η δεύτερη είναι τυπικό φρυκτωριών της Επίδαυρας»¹¹.

Σε μια προσεκτικότερη επίσης διερεύνηση των δεδομένων του κτίσματος, παρατηρούμε συμπληρωματικά ότι και στην πρόσοψη (εικ. 2α) υπάρχει ένα σοβαρό πρόβλημα στη διάταξη των λίθων της εισόδου, του οποίου η εξήγηση καταδεικνύει ακριβώς το ανυπόστατο της υπόθεσης περί πυραμιδικής κατασκευής, καθώς και του συμπεράσματος περί επικλινών εξωτερικών πλευρών.

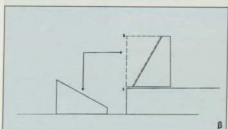
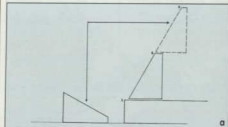
Πιο συγκεκριμένα, στην παρούσα φάση της διάταξης των λίθων της πρόσοψης, διατηρούνται στη θέση τους, δεξιά, δύο λίθοι παράλληλα στο επίπεδο του δεύτερου δόμου, δημιουργώντας ανάμεσά τους το άνοιγμα της μοναδικής εισόδου

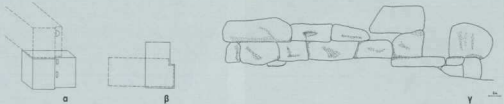
(εικ. 7, 6α). Συγκεκριμένα, ο αριστερός βασικός λίθος με την κάθετη πρόσοψη έχει πεσμένο μπροστά του έναν επίσης ορθογώνιο –κάθετης πρόσοψης– λίθο (εικ. 6β), ενώ στον δεξιό βασικό με τη φανερή κλίση προς τα μέσα, υπάρχει πεσμένος μπροστά του ένας αντίστοιχος τριγωνικός (εικ. 3γ). Όπως μπορεί κανείς εύκολα να διαπιστώσει, ο πεσμένος ορθογώνιος λίθος μπροστά από τον αριστερό βασικό της εισόδου, βρίσκεται κανονικά, επάνω ακριβώς από αυτόν, στο επίπεδο ενός τρίτου μη υφιστάμενου πλέον δόμου (εικ. 4α-γ), γεγονός στο οποίο ανταποκρίνεται πλήρως η ύπαρξη των εσωτερικών εσοχών και στους δύο λίθους, καθώς και η ανάλογη ύπαρξη των δύο εγκοπών που άλλοτε λειτουργούσαν ως μεντεσέδες, και η υποδοχή που βρίσκονταν στη συνέχεια της εσοχής λίγο ψηλότερα για την εσωτερική ασφάλιση της πόρτας με κάποιο δοκό (εικ. 6β, 4α). Στο σημείο της πρόσοψης, όπου δεσπόζει στον δεύτερο δόμο επί της δεξιάς γωνίας ο επιμαχος «πυραμιδοειδής» λίθος με την κλίση προς τα μέσα (εικ. 3γ) –ο οποίος έχει επίσης εσωτερική γωνιακή εσοχή και ανάλογη υποδοχή δοκού– παρατηρούμε μια εύλογη ασυνέπεια σε σχέση με το προαναφερόμενο αριστερό τμήμα της εισόδου (εικ. 6α). Σε αυτό το τμήμα, κατά το παράδειγμα της υπόλοιπης πρόσοψης, διακρίνεται ολοφάνερα σε επίπεδο τουλάχιστον δύο δόμων (τριών με την αποκατάσταση) η κάθετη διάταξη των λίθων, όπως μπορεί κάλλιστα να παρατηρηθεί κάποιος εάν σταθεί στη δεξιά ή αριστερή γωνία, έχοντας στο οπτικό του πεδίο όλη την έκταση των λίθων, ακεραίων και πεσμένων.

Έτσι λοιπόν, όπως φαίνεται από τη διάταξη των λίθων της εισόδου, αν αφενός συμπληρω-

3α. Σχέδιο νοτιοανατολικής γωνίας πρόσοψης, σύμφωνα με την υπόθεση Λαζού, περί της επέκτασης του πεσμένου τριγωνικού λίθου στον τρίτο δόμο).

β. Σχέδιο νοτιοανατολικής γωνίας πρόσοψης, όπου παριστάνεται η αποκατάσταση του πεσμένου τριγωνικού λίθου στην κανονική του θέση πριν από την αποκάλυψη.
γ. Νοτιοανατολική γωνία πρόσοψης.

4α. Αξονομετρικό σχέδιο της αποκατάστασης του πεσμένου ορθογώνιου λίθου της εισόδου στον τρίτο δόμο (αριστερό άγκυο εισόδου).
β. Κάτοψη της ίδιας αποκατάστασης.
γ. Σχέδιο προσόψης, με την ίδια αποκατάσταση.

σουμε τον ορθογώνιο πεσμένο πάνω στον αριστερό βασικό φτάνοντας στο επίπεδο του τρίτου δόμου (εικ. 4α) και αφηρέτο δαχτούμε –σύμφωνα με την πεποίθηση του Χ. Δ. Λάζου που θα εξετάσουμε παρακάτω– ότι ο πεσμένος τριγωνικός λίθος βρισκόταν πάνω από τον τριγωνικό δεξιό βασικό συνεχίζοντας την κλίση αυτή και στον τρίτο δόμο (εικ. 3α)¹², τότε προκύπτει ένα σοβαρότατο πρόβλημα λειτουργικότητας στην είσοδο. Και τούτο διότι η πόρτα που μαρτυρείται από τις εγχοπές και τις εσοχές, θα έπρεπε λογικά από τη δεξιά πλευρά να εζέχε στο κενό (εικ. 5α).

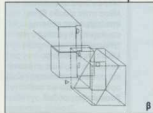
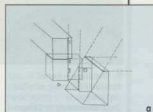
Η ανωμαλία αυτή θεραπεύεται φυσικά από την εξήγηση ότι ο πεσμένος αυτός τριγωνικός λίθος δεν βρισκόταν ως συνέχεια στον τρίτο δόμο επάνω από τον δεξιό βασικό «πυραμιδοειδή», αλλά αποτελούσε μαζί με αυτόν, στη φυσική του κατάσταση, έναν ενιαίο ορθογώνιο λίθο με κάθετη πρόσψη (εικ. 3β, 5β) –κατά το παράδειγμα των υπολοιπών– του οποίου η τυχάρπαι διαγώνια θραύση από κάποια φυσική αιτία (πιθανόν σεισμό ή και διάβρωση), δημιούργησε τα δύο ξεχωριστά αυτά τμήματα με τη συγκεκριμένη «πυραμιδοειδή» μορφή (εικ. 3β-γ). Η παραπάνω αυτή εξήγηση μπορεί άλλωστε να υποστηριχθεί και με βάση τα μορφολογικά χαρακτηριστικά των δύο αυτών τριγωνικών τμημάτων, καθώς ο βασικός τριγωνικός λίθος που βρίσκεται στην είσοδο δεν φέρει στην επικλίνη εξωτερική του επιφάνεια σημάδια καταγερασίας, αλλά, όπως μπορεί να βεβαιωθεί κι ένας μη έμπειρος λιθοξόος, τα κοινώς λεγόμενα «νερά», τα οποία βρίσκονται σε κάθε πέρα, κι εμφανίζονται κατά τη θραύση (εικ. 7). Τα «νερά» αυτά δε, των οποίων η φορά είναι από πάνω αριστερά προς κάτω δεξιά, απαντούν επικριβώς και στην αντίστροφη επιφάνεια του πεσμένου τριγωνικού λίθου, παρόλο που στην παρούσα φάση τα ίχνη τους παρουσιάζονται κάπως πιο αλλοιωμένα (με στίγματα, λεχιήνες κ.λπ.), εξαιτίας του μεγαλύτερου ποσοστού έκθεσής τους στις καιρικές συνθήκες.

Επίσης, ακόμη ένα μικρότερο αλλά εξίσου σημαντικό στοιχείο που αποδεικνύει του λόγου το αληθές είναι η ανεύρεση τμήματος της ίδιας εσωτερικής εσοχής του δεξιού βασικού επικλινούς λίθου σε ανάλογο σημείο του σπασμένου τριγωνικού τμήματος ακριβώς μπροστά (εικ. 7, 8), αποκαθιστώντας έτσι την ομοιογένεια της κάθετης εσοχής –σύμφωνα με την αντιστοιχία των δύο αριστερών λίθων της εισόδου (εικ. 5β)– και απαντώντας με τον τρόπο αυτό στο ερώτημα που έθετε η ύπαρξη της κάθετης εσοχής σε έναν λίθο με εμφανή κλίση, που υπό αυτές τις συνθήκες καθιστούσε ακατανόητη την κάθετη διάταξη της πόρτας (εικ. 5α).

Την εξήγηση αυτή, τέλος, έρχεται να συμπληρώσει η ύπαρξη ενός ακόμη ορθογώνιου λί-

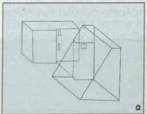
θου, ο οποίος βρίσκεται πεσμένος σε ελαχίστη απόσταση από τον βασικό «πυραμιδοειδή». Ο λίθος αυτός φέρει την ίδια κάθετη εσοχή (εικ. 9β) και επομένως αποτελούσε την πραγματική συνέχεια της λιθοδομής του δεξιού τμήματος της εισόδου, βρισκόμενος επάνω από τον ορθογώνιο λίθο, προτού αυτός σπάσει, στο επίπεδο του τρίτου μη υφιστάμενου πλέον δόμου (εικ. 9α).

Στο σημείο αυτό αξίζει βέβαια να σημειώσουμε πως την ανομοιομορφία στη διάταξη των λίθων της εισόδου επεσήμανε στο βιβλίο του και ο Χ. Δ. Λάζος, περιγράφοντας απλώς το πρόβλημα, αλλά και δηλώνοντας παράλληλα την αδυναμία του να το εξηγήσει: «Από το συσχετισμό που κάνουμε για τους δύο λίθους της εισόδου διακρίνουμε αμέσως την ανομοιομορφία τους, γεγονός που δεν μπορούμε να εξηγήσουμε σ' αυτή τη φάση. Ο ένας στη ΝΑ. γωνία είναι υψηλότερος και από τη βάση του έχει κλίση δίνοντας την εντύπωση πυραμιδας [εικ. 3γ], ενώ ο άλλος [ο αριστερός] είναι εντελώς κάθετος στην πρόσψη και το ίδιο συμβαίνει με τον τεράστιο [προσέχω μπροστά] λίθο του αμέσως επόμενου [τρίτου] δόμου [εικ. 6β], που αποτελεί συνέχεια του προηγούμενου και φέρει καθαρά τα ίδια ίχνη της γωνιακής εσοχής της εισόδου καθώς και μια εγχοπή για το μεντεσέ... Έχει εντελώς επίπεδη έδραση, ενώ η πρόσψη του είναι κάθετη και δεν έχει κλίση προς τα μέσα»¹³. Διαβάζοντας όμως προσεκτικότερα το κείμενο, βλέπουμε να παρακάμπεται η διαπίστωση του συγκεκριμένου αποσπάσματος περί ανομοιομορφίας από τον συγγραφέα, ο οποίος σε προηγούμενο σημείο του, κατά την περιγραφή των δύο τριγωνικών λίθων, ανέφερε πως: «Εδώ είναι εύκολο να καταλάβει κάποιος ότι οι πρώτοι δόμοι της βάσης είναι κάθετοι εμπρός,

5α. Αξονομετρικό της υπόθεσης Λάζου, για την συμπλήρωση των λίθων της εισόδου, στο επίπεδο του τρίτου δόμου, όπου φαίνεται το πρόβλημα ως προς τη λειτουργικότητα της πόρτας.
β. Αξονομετρικό της ορθής αποκατάστασης των λίθων της εισόδου, που αποδεικνύει την κάθετη διάταξη της νοσηνοκαταλήξης γωνίας και αποκαθιστά το πρόβλημα λειτουργικότητας της πόρτας.

6α. Αξονομετρικό των δύο βασικών λίθων της εισόδου.
β. Οι αριστεροί άγκυοι της εισόδου.

7. Οι ακέραιοι και οι πεποιημένοι λίθοι της εισόδου (πρόσοψη).
Σημειώνονται με τα βέλη: α) η διαγώνια φορά των "νερών" του πεποιημένου λίθου στην είσοδο β) το υπόλειμμα της κόβτης εσωτερικής εγκοπής στον τριγωνικό αποκαλλημένο λίθο, που βρίσκεται πεποιημένος ακριβώς μπροστά και συνιστούσε άλλοτε ενιαίο ορθογώνιο λίθο με τον βασικό της εισόδου.

8. Ο αποκαλλημένος τριγωνικός λίθος, με το ίχνος της κόβτης εσωτερικής εγκοπής (βέλος) από άλλη όψη.

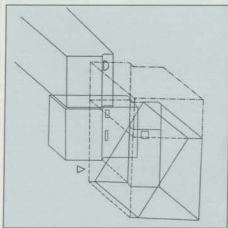
9α. Αξονομετρικό με την αποκατάσταση του λίθου αυτού, στον τρίτο δόμο των δεξιών όγκων της εισόδου. β. Ο πεποιημένος ορθογώνιος λίθος με την κόβτη εγκοπή, δίπλα στον «πυραμιδοειδή» (νοσηστασολική γωνία).

ενώ από τον τρίτο δόμο οι όγκοι έχουν κλίση προς τα μέσα...» και έτσι «την ίδια κλίση με τον προαναφερόμενο [βασικό τριγωνικό] λίθο, έχει και ο πεποιημένος [του τρίτου δόμου] ακριβώς μπροστά του [εικ. 3α] με την αρκετά φαρδιά έδραση...»¹⁴. Παραβλέπεται, κατά συνέπεια, το γεγονός ότι ενώ στο ένα σημείο δηλώνονταν η κάθετη πρόσοψη του αριστερού τμήματος μέχρι το επίπεδο του τρίτου δόμου (εικ. 4α), στο άλλο σημείο (αυτό που μόλις είδαμε) δηλώνεται η αρχή της κλίσης προς τα μέσα επίσης από τον τρίτο δόμο. Έτσι, αφήνεται τελικά μετέωρος, λόγω αδυναμίας εξήγησης, ο συσχετισμός των δύο βασικών λίθων (ορθογώνιου και τριγωνικού) της εισόδου, που βρίσκονται στο επίπεδο του ίδιου -δεύτερου- δόμου, δίχως την περαιτέρω ανάλυση της διαφαινόμενης αυτής διάστασης η οποία θα διαφώτιζε βεβαίως τη μη πυραμιδική υπόσταση του μνημείου. Καθώς για τη συγκεκριμένη περίπτωση, ακόμα κι αν δεχόμασταν πως ο πεποιημένος ορθογώνιος λίθος βρισκόταν, όπως όλα δείχνουν, πάνω από τον ορθογώνιο βασικό στον τρίτο δόμο, και ο πεποιημένος τριγωνικός λίθος επάνω από τον βασικό τριγωνικό, επίσης στον τρίτο δόμο (κατά την παραπάνω εκτίμηση του Χ. Λάζου) (εικ. 3α), τότε δεν θα έπαυε και πάλι η «πυραμιδική» αυτή κλίση να περιορίζεται σε δύο μόνο λίθους του δεύτερου και τρίτου δόμου στη δεξιά γωνία (ΝΑ) του κτίσματος -προκαλώντας ούτως ή άλλως το γνωστό πρόβλημα στη διάταξη της πόρτας- όταν για το υπόλοιπο σύνολο των λίθων

της πρόσοψης παρουσιάζεται ολοφάνερα η κάθετη διάταξη. Έτσι φαίνεται να συγγέεται ακόμη περισσότερο η υπόθεση, όταν ο συγγραφέας σε άλλο σημείο του κειμένου (στην προσάθεια να καταδειχτεί πως η κλίση άρχιζε από τον τρίτο δόμο) φέρνει ως παράδειγμα τον πεποιημένο λίθο, ο οποίος βρισκόταν άλλοτε στην αριστερή γωνία της πρόσοψης (εικ. 10α), αποτελώντας «τον τελευταίο του τρίτου δόμου, του οποίου η εξωτερική επιφάνεια έχει κλίση πυραμιδοειδή»¹⁵, εκλαμβάνοντας έτσι εντελώς λανθασμένα ως πυραμιδοειδή την κλίση ενός λίθου, η οποία οφειλόταν καθαρά στη γωνιώδη άρμωση του με τον διπλανό, βλέποντας συνεπώς τον πεποιημένο ετούτο λίθο με την κλίση εξωτερικά, αντί για εσωτερικά κατά την προφανή εφαρμογή του, όταν το ίδιο ακριβώς παράδειγμα επικλινούς άρμωσης βρίσκεται και στην πίσω πλευρά του κτίσματος, μεταξύ του τρίτου και τέταρτου λίθου από δεξιά (εικ. 10β).

Σύμφωνα λοιπόν με όσα αναφέραμε μέχρι στιγμής, εκείνο που προέκυπτε εξ αρχής ως βασικό ζήτημα για τη διαπίστωση της κατασκευαστικής ταυτότητας του κτίσματος στα Καμπία, φαίνεται πως μπορεί πλέον να εκφραστεί ασφαλέστερα, καθώς μέσα από την παράθεση των στοιχείων που μόλις είδαμε, φανερώνεται κατά κύριο και σημαντικότερο λόγο η κάθετη διάταξη των λίθων στο δεξίο σημείο της πρόσοψης (όπου στήριζονταν τα βασικότερα επιχειρήματα περί επικλινούς εξωτερικής επιφάνειας, λόγω της παραπλάνησης από τους δύο τριγωνικούς λίθους), με

την παράλληλη αποκατάσταση της λιθοδομής στην είσοδο, σε επίπεδο τριών δόμων. Έτσι, καταλήγουμε στο τελικό συμπέρασμα πως το κτίσμα αυτό στα Καμπία δεν παρουσιάζει επικλινή πυραμιδοειδή μορφή (επιβεβαιώνοντας την τοποθέτηση του Ι. Πικόουλα και απαντώντας ως ένα βαθμό το αρχικό αίτημα της εισαγωγής του Χ. Λάζου¹⁶ για την ανάγκη μιας «ουσιαστικής» διερεύνησης του κτίσματος). Συνάμα ανοίγουμε εκ νέου το κεφάλαιο που ορθά έθιξε στο τέλος της αναφοράς του στο ΑΔ¹⁷ και ο Χ. Ι. Πιπερός, περί λήψης δηλαδή μέτρων «για την προστασία, μελέτη και ανάδειξη του μνημείου», αναπληρώνοντας μέσα από μια έρευνα (κυρίως ανασκαφική, καθώς το εν λόγω κτίσμα αποτελεί το ανώτερο τμήμα ενός ευρύτερου οικιστικού συγκροτήματος, που βρίσκεται θαμμένο σε χαμηλότερο επίπεδο στην κλίση του ψαμμίτη) τη χαμένη του «πυραμιδοειδή αίγλη» και τοποθετώντας το αντικειμενικά στην αρμόζουσα θέση του αρχαιολογικού χάρτη των μνημείων της Αργολίδας.

Σημειώσεις

* Από τη θέση αυτή οφείλω να ευχαριστήσω θερμά τις αρχαιολόγους Μ. Καμουλάκου και C. Gauthier, για την πολύτιμη υποστήριξη που μου παρέχουν. Οι ασπράγαυρες φωτογραφίες του άρθρου προέρχονται από το βιβλίο του Χ. Δ. Λάζου, ενώ οι υπόλοιπες καθώς και τα σχέδια 3α-β, 4α-β, 5α-β, 6α, 9α είναι του συγγραφέα. Τα σχέδια 1α, 2α-γ και 4γ είναι της C. Gauthier.

1. Χρήστος Δ. Λάζος, *Πυραμίδες στην Ελλάδα*, Αιόλος, Αθήνα 1995, σ. 62-75.

2. Στο ίδιο, σ. 63, σμ. 38.

3. Ενδεικτικά αναφέρονται τα εξής σχετικά κείμενα: Ν. Ορφανουδάκη, «Οι Αγνιστές Ελληνικές πυραμίδες», *Αναχνειώσεις* 27 (1996), σ. 34-37. Ι. Λάζου, «Μεγαλιθικά κτίσματα στον ελληνικό χώρο (Ελληνικές πυραμίδες και βροχοπυραμίδες)», *Διαλόγος* 21/247 (2002), σ. 16015-16026. Θ. Σπυρόπουλου, «Η Μεγάλη Ελληνική πυραμίδα (αί άλλες πυραμίδες του ελληνικού χώρου)», *Τρίτο Μάτι* 117 (2003), σ. 34-47. Χρ. Δ. Λάζου, «Έχουμε πυραμίδες στην Ελλάδα!», *Focus* 35 (2003), σ. 96-98. Είναι ακόμα να αναφερθεί η ιδιότητα του Θ. Σπυρόπουλου, ο οποίος είναι καθηγητής Παιδαγωγικής Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών και τέως Διευθ. Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Θηβών, ως περίπτωση ενός ακόμη επιστήμονα (και δη πεπεραμένου), ο οποίος παρασύρθηκε από τα περί πυραμίδας συμπεράσματα του επιμαχου βιβλίου, αποδεχόμενος στο άρθρο του την ύπαρξη πυραμίδας στην περιοχή Καμπία της Νέας Επιδαύρου.

4. Λάζος, *ό.π.*, σ. 68, εκ. 41, 42, 43.

5. Χρήστος Ι. Πιπερός, «Νέα Επιδαύρος», *ΑΔ* 50 (1995), Χρονικό Β1, σ. 113.

6. Χρήστος Ι. Πιπερός, «Οι «Πυραμίδες» της Αργολίδας», *Πρακτικά του Ε Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών, Άργος-Ναύπλιο 6-10.9.1995*, τόμ. 3, Αθήνα 1998, σ. 344-394, 350, σμ. 30.

7. Η τέταρτη, νοτιοανατολική πλευρά του κτίσματος είναι σε μεγάλο βαθμό κατεστραμμένη, διαπρώτνας μόνο μερικώς λίθους στη βάση της, των οποίων η σχεδιαστική αποτύπωση καθίσταται αδύνατη λόγω της κάλυψής τους από την πυκνή βλάστηση.

8. Ιωάννης Α. Πικόουλας, «Οι «Πυραμίδες» της Αργολίδας», *Αρχαιολογία και Τέχνες* 59 (1996), σ. 60-63.

9. Πικόουλας, *ό.π.*, σ. 60.

10. Λάζος, *ό.π.*, σ. 63, 76.

11. Πικόουλας, *ό.π.*, σ. 60, σμ. 1.

12. Άσπρη με την οποία φαίνεται να συμφωνεί ο Χ. Ι. Πιπερός, αναφέροντας την «εξωτερική επικλινή-πυραμιδοειδή-κατασκευή των δύο κατώτερων σωζόμενων δόμων», μας και ο Λίθος του πρώτου δόμου στη γωνία παρουσιάζει φανερά κλίση πρόσοψη, ώστε να νοούνται συνεντός κατά τον προαναφερόμενο αρχαιολόγο, ως επικλινείς κατώτεροι σωζόμενοι δόμοι, ο δεύτερος βασικός και ο τρίτος που βρίσκεται πεσμένος μπροστά.

13. Λάζος, *ό.π.*, σ. 68-69. Τα εντός σγκυλίων αποτελούν δικές μου συμπληρώσεις.

14. Στο ίδιο, σ. 68.

15. Στο ίδιο, σ. 69.

16. Λάζος, *ό.π.*, σ. 16.

17. Πιπερός, *ό.π.*

The "Pyramid" in the Kambia District of Nea Epidaurus. The Solution of a Problem

Spyros N. Pappas

It was in 1995, when a book entitled *Pyramids in Greece* introduced the question of the existence of pyramids in Greece. Besides the already identified and known to the scientific community pyramidal examples, certain recently located structures, reputed as pyramids, were presented in this particular book, in which the megalithic monument in the Kambia district of Nea Epidaurus in Argolis was also included.

The present article deals with the problem of the stones at the entrance to this monument, which has led even some archaeologists to erroneous "pyramidal" conclusions. It also documents the vertical arrangement of stones on the left and right side of the façade, a lay out on which the more serious arguments for the "pyramid-like" exterior of the monument are based. Finally, it reconstructs three layers above the ground the actual stone masonry of the entrance, thus completing the overall non-pyramidal physiognomy of the edifice.

10α. Η δυτική γωνία του κτίσματος (αριστερά της πρόσψεης) στην οποία διαφαίνεται η εξωτερική γωνιακή άρθρωση σε σχήμα με το πεσμένο ορθογώνιο λίθο του τρίτου δόμου, που ανασκαύεται την έτερη υπόθεση Λάζου για την εξου πυραμιδοειδή κλίση της γωνίας αυτής, από τον τρίτο δόμο.

β. Η βορειοανατολική (οπίσθια) πλευρά, με το ανάλογο δείγμα γωνιακής άρθρωσης (βέλος).